

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 132 2011

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Jerry Määttä (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Magnus Bergvalls Stiftelse

Bidrag till *Samlaren* insändes digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till info@svelitt.se. Konsultera skribentinstruktionerna på sällskapets hemsida innan du skickar in. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 15 juni 2012 och för recensioner 1 september 2012. *Samlaren* publiceras även digitalt, varför den som sänder in material till *Samlaren* därmed anses medge digital publicering. Den digitala utgåvan nås på: <http://www.svelitt.se/samlaren/index.html>. Sällskapet avser att kontinuerligt tillgängliggöra även äldre årgångar av tidskriften.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.svelitt.se.

ISBN 978-91-87666-29-4

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2012

att här granska Hedenius, som ”går inga egna vägar”, s. 218, utifrån den kontext som Deleuze och Derrida i vår tid gjort så angelägen).

Detta är bara en del av en lång lista med ifrågasättande punkter som Stenström låter förbli outforskade. Han har skrivit en bok om en personlighet som var av stor vikt för sin samtid snarare än en tänkare, och han erbjuder oss ett stycke kulturhistoria (Hedenius personliga tolkningar) snarare än en filosofisk, estetisk eller moralisk analys. Han klargör för oss att det är röstens, i sin begränsade kontext, originella emfas snarare än originella argument som präglade de av filosofens texter som diskuteras i boken. Det är denna performativa sida (som självfallet hänvisar oss till det som Hedenius själv sökte hos Kierkegaard) som fortfarande, om man utgår från denna bok, kan intressera en läsare som obehjvligt befinner sig bortom den kontext som accepterade Hedenius ord som avgörande.

Vasilis Papageorgiou

René de Ceccatty, *Alberto Moravia*. Flammarion. Paris 2010.

Fransmannen René de Ceccattys levnadsteckning över Alberto Moravia ingår i förlaget Flammarions serie ”Grandes biographies”, passande med tanke på det imponerande omfånget 679 sidor samt åtskilliga illustrationer. Biografins författare översatte Moravias sena verk och har dessutom publicerat böcker om Pier Paolo Pasolini, Maria Callas och den italienska författaren tillika feministiska pionjären Sibilla Aleramo. Just de Ceccattys starka intresse för Pasolini ledde till att han kom att intressera sig för dennes nära vän Moravias liv och verk. Mest känd i sitt hemland är dock de Ceccatty som skönlitterär författare, för både barn och vuxna.

Den stora boken om Moravia är kronologiskt upplagd, börjar med den blivande författarens födelse i Rom november 1907 och slutar med hans död i hjärtattack september 1990, i samma stad. Uppenbarligen har levnadstecknaren haft tillgång till rikt och mångsidigt källmaterial. Genom donation av Moravias tredje och sista hustru Carmen Llera förvandlades bostaden vid Tiberstranden till arkiv och museum, där bland annat stora delar av författarens korrespondens finns bevarad. Såväl Carmen Llera som Elsa Morante och Dacia Maraini har återgett sina äktenskapliga minnen; den sistnämnda har i ett appendix dessutom besva-

rat frågor speciellt för denna biografi. Därtill kommer bevarade brev hos förlaget Bompiani och dagstidningen *Corriere della Sera* där Moravia flitigt medverkade. Många vänner och bekanta, även före detta älskarinnor, har berättat om sina kontakter med den berömda författaren. Vidare gjordes under hans livstid ett antal intervjuböcker; viktigast och av Moravia själv sanktionerad är den dialogvolum som sammanställdes av den franske författaren och förlagsmannen Alain Elkann (utgiven 1990). Vännen Pasolinis omfattande arkiv är tillgängligt i Florens, och har också använts. Det kan nämnas att alla citat från Moravia eller andra skribenter genomgående återges i franskspråkig version – läsaren får alltså lita på översättningarnas akribi.

Detta innebär emellertid alls inte att de Ceccatty skrivit en traditionell biografi enligt paradigmet ”Life and Letters”. Förvisso redogörs för Moravias levnadsomständigheter: vänner, äktenskap, resor. Samtidigt har denna biografi som uttalad ambition att primärt vara grundad på verken. Det privata framstår då som mindre intressant, desto viktigare är Moravias offentliga liv som författare, men också som journalist, filmkritiker och politisk kommentator. Både de Ceccatty och Moravia visar medvetenhet om hur komplicerat sambandet är mellan dikt och verklighet. Denna problematik aktualiseras och nyanseras genom hela boken. Moravias ståndpunkt sammanfattas i en drastisk passus från en tidningsintervju: ”En författares privatliv beskrivs i hans böcker. Men det görs på etruskiska eller något annat lika obegripligt språk. Obegripligt också för författaren.”

De självbiografiska inslagen uppfattar de Ceccatty som indirekta och fördolda. Som intressant exempel nämner han romanen *La ciociara* (1957, på svenska *Två kvinnor*), vilken bygger på Moravias och Elsa Morantes liv i inhemsk exil vid slutet av andra världskriget, då de som halvjudar flydde undan raslagarna. Romanens mor och dotter motsvarar de äkta makarna: Elsa Morante den unga dottern medan Moravia snarast döljer sig bakom den illitterata modern som också är bokens jagberättare. Beträffande textanalyserna av de skönlitterära verken kan sägas att de trots intentionerna i allmänhet är rätt kortfattade och refererande. De Ceccatty ägnar sig knappast åt narratologiska och hermeneutiska utsvävningar, blir sällan inträngande eller problematiserande, men erbjuder ofta goda iakttagelser grundade i *common sense*.

I ett sent uttalande hävdade Moravia att sexualiteten utgör öppnande nyckel till hans författarskap.

De Ceccatty tar honom på orden genom att denna tematik uppmärksammas i hög grad. Likartade typgestalter och situationer förekommer onekligen i den skönlitterära produktionen. Ofta uppträder den fatala och notoriskt otrogna kvinnan; vanliga är också erotiska triangelrelationer och svartsjukedramer. Inslag av prostitution, våldtäkt och incest har snarast karaktär av litterära *topoi*. Grundtonen är djupt pessimistisk: sexuella relationer inleds i lögn och slutar regelmässigt i svek och besvikelse. Under trolig inspiration från sina tre äktenskap gestaltar författaren konflikten mellan sexualitet och litterärt skapande som olöslig.

De Ceccattys attityd gentemot biografins föremål kan beskrivas som apologetisk, något som blir särskilt tydligt i avsnitten om Moravias agerande under den fascistiska diktaturen. I efterhand anklagades författaren av extremvänstern för att ha varit en cynisk medlöpare, vilket här avvisas med indignation. Emellertid är nog hela historien mer tvetydig än de Ceccatty är villig att erkänna. Så mycket är klart att den unge Moravia var politiskt ointresserad. Han tillhörde inte regimens aktiva motståndare men propagerade heller aldrig för fascismen. Myndigheterna övervakade honom tidvis, han ansågs inte farlig men var suspekt i egenskap av halv-jude. De verkliga problemen i det avseendet kom dock först under de sista krigsåren.

Två kusiner som var militanta motståndare till regimen levde i exil i Frankrike, där de sommaren 1937 mördades på italienskt initiativ (detta politiska terrordåd ingår bland förutsättningarna för romanen *Il conformista*, 1951). Författarvännen Carlo Levis skarpa kritik av diktaturen resulterade i deportation till syditaliensk landsbygd, en tillvaro som skildrats i den berömda romanen *Cristo si è fermato a Eboli*. Ignazio Silone, som skrev den antifascistiska satiren *Fontamara*, lämnade Italien för exil i Schweiz. Moravia valde alltså inte det heroiska alternativet som kusinerna eller författarkollegerna Levi och Silone. För att undgå censur och bli publicerad skrev han istället brev till myndigheterna, där han ibland gör ett påfallande underdånigt intryck. Nog är benämningen opportunist väl motiverad. En epistel till självaste Mussolini 1938 (det år då raslagarna infördes i Italien) innehåller remarkabla formuleringar, exempelvis bedyrar brevskrivaren att han inte är jude. Moravia hade både vänner och fiender i den fascistiska hierarkin, därför kunde han 1940 få ut romanen *La mascherata* trots att huvudpersonen på sina håll uppfattades som en karikerad Mussolini. Under de första krigs-

åren hade Moravia god ekonomi och förde ett bekvämt liv tills han 1943 tvingades fly Rom för att hålla sig undan i en bergsby.

Efter andra världskriget radikaliseras Moravia politiskt, på sextioalet närmar han sig extremvänstern och sextioalets studentrevolt. Det finns emellertid en gräns han aldrig överskrider; med oföränderlig konsekvens avvisas ideologisk ortodoxi, liksom våld och terror som politiska kampmedel. Viktigt var också att i första hand förbli författare, litteraturen fick inte urarta till propaganda. De Ceccatty jämför med Sartre och konstaterar att Moravia i motsats till denne aldrig frestades av stalinism och maoism. Mötena med revolutionära studenter i Rom blev därför lätt tragikomiska, dialog visade sig omöjlig eftersom sympatisören Moravia kategoriskt avfärdades som borgerlig klassfiende. Det hjälpte inte att författaren uppträdde i manifestationer mot kriget i Vietnam, hans kritik av studentikos dogmatism och diktaturdyrkan var obönhörligt diskvalificerande. Under ålderdomen vidgas ämnesregistret, Moravia uppträder gärna som tidsvittne och globalt samvete. Han skriver inte bara om internationella konflikter, utan även om miljöförstöring, konsumism och kommersialism, och framför allt undergångshotet från kärnvapnen. Under en period som invald i Europaparlamentet vill han vara en fredens röst. Dessa sena år blir han primärt debattör och polemiker, det skönlitterära skapandet bedrivs inte med samma engagemang och inspiration som tidigare.

Med rätta ägnar de Ceccatty stor uppmärksamhet åt filmmediets betydelse för Moravia. Redan i slutet av trettioalet skrev han filmmanus, då anonymt på grund av raslagarna. Under hela sitt långa liv fortsatte Moravia att leverera essäer och recensioner om film och var 1967 ordförande i juryn vid filmfestivalen i Venedig. Av stor betydelse för den växande populariteten även internationellt blev att många av romanerna filmatiserades, av Italiens främsta regissörer och med landets mest berömda skådespelare. En av de största publiksuccéerna blev Vittorio de Sicas Oscarsbelönade *La ciociara* från 1960, med Sophia Loren i en glansroll. Med den unga Claudia Cardinale gjorde han en lång intervju om växlande ämnen, ett filmhistoriskt och psykologiskt mycket intressant samtal. Också berömdheter som Sophia Loren och Gina Lollobrigida porträtterades. Enligt de Ceccatty är Antonioni den filmskapare som står närmast Moravias litterära värld av borgerliga intellektuella i existentiell kris. Med honom gjorde Moravia en inträngande intervju,

där han analyserar filmerna och indirekt även sina egna verk.

Moravia måste vara en av de flitigaste resenärerna i den västerländska litteraturen. Om sina många vistelser utomlands rapporterade han i tidningsartiklar, som sedan ofta gavs ut i bokform. År 1931 besökte han London och inledde därmed den livslånga karriären som resande reporter, "d'écrivain voyageur, d'observateur culturel et social". Under trettioalet rapporterade han i pressen från länder som Tjeckoslovakien, Grekland, Mexiko, Indien och Kina. Under en längre vistelse i USA var Moravia inte bara iakttagande reporter, utan uppträdde även som turnerande föredragshållare över litterära ämnen. Dessa erfarenheter gav upphov till en aldrig upphörande motvilja inför kommersialism och hejdlös kapitalism.

I början av femtioalet kom Moravia till Mellanöstern och skrämdes av nationalistisk och religiös fanatism hos Israel-Palestinakonfliktens båda parter. Han tog inte entydig ställning men skulle senare engagera sig för palestiniernas sak. En uppräkning av alla länder som Moravia besökte skulle bli mycket lång. Det bör dock nämnas att mycket betydelsefulla var de upprepade resorna till Japan, som blev skakande erinringar om kärnvapnens fasa. Här söker han också en annan kultur än den västerländska, vilket förebådar den framtida fascinatoren inför Afrika. Dit kom han första gången 1961 och återvände varje år. Moravia gjorde sig högst romantiska föreställningar om ett Afrika som för honom blev ett positivt alternativ till amerikansk kapitalism och sovjetisk diktatur. Europeisk kultur framstår som en återvändsgränd medan ett drömt Afrika får representera mänsklighetens bättre framtid. Dessa artiklar samlades sedan i tre volymer. Som resenär var Moravia i hög grad litterär, han sökte gärna upp författare och upplevelserna på platsen formades av egen läsning. I Afrika medförde han exempelvis en volym Rimbaud eller Conrads *Heart of Darkness*. Sista resan gick till Irland och ägde förstas rum i Joyces tecken.

De Ceccattys stora biografi innefattar också fyra mindre biografier, i den bemärkelsen att han med viss utförlighet även berättar om de kvinnor Moravia var gift med samt om närmaste vännen Pasolini. Moravia lärde känna Elsa Morante i mitten av trettioalet och gifte sig med henne 1941. Hon var då ännu okänd som författare. Samma år som *La ciociara* publicerades Morantes genombrottsbok *L'isola di Arturo*; de Ceccatty jämför de båda makarnas verk och spekulerar gärna i vilket utbyte de

fick av att läsa varandra. Morantes mest kända verk, den stort upplagda romanen *La storia* (1974), utkom dock efter att samlivet med Moravia upphört.

Andra hustrun Dacia Maraini är född 1935 och kommer från en intellektuellt verksam och något bohemisk familj. Fadern befann sig som vetenskapsman med hustru och barn i Japan då andra världskriget bröt ut. Som känd antifascist internerades han med familjen i ett fångläger där man överlevde krigsåren under stora umbäranden. Pappa Maraini utvecklade stor vältalighet och lyckades av myndigheterna utverka en get, varigenom barnen fick daglig mjölk. Dacia Maraini har i skönlitterär form berättat om dessa märkliga barndomsupplevelser, och hon är fortfarande verksam som författarinna. Genom henne kom Moravia i kontakt med feministiska idéer och strävanden. År 1981 mötte Moravia spanjorskan Carmen Llera som blev hans tredje hustru. Det var ett fritt förhållande, den åldrade mannen begärde inte trohet av sin betydligt yngre maka (född 1953). I biografien återges brev från Moravia till Carmen Llera, dessutom har de Ceccatty intervjuat henne och fått värdefulla uppgifter om Moravias sista år.

Moravia och Pasolini lärde känna varandra i mitten av femtioalet. Deras erotiska preferenser var olikartade, eftersom Pasolini var känd som promiskuös homosexuell. Vad som från början förenade dem var känslan av utanförskap, att de drabbades av formligt hat från katolska och bigotta kretsar, "la petite-bourgeoisie bien-pensante ou non-pensante". För Moravia blev Pasolini "son frère et un modèle de courage, d'intelligence, de liberté, de rigueur, de conscience" (s. 358). De reste gärna tillsammans, och ägde gemensamt ett fritidshus söder om Rom där de brukade samla en stor vänkrets. Mordet på Pasolini 1976 innebar en svår chock för Moravia, i fortsättningen hyllade han ofta vännens minne i artiklar och intervjuer. Djupt deprimerande var också att de mystiska omständigheterna kring Pasolinis våldsamma död aldrig blev utredda på tillfredsställande sätt.

Under sin livstid gav Moravia ut drygt fyrtio böcker. Han debuterade 1929 med *Gli indifferenti*, som hade skrivits redan i tonåren. Detta förvånansvärt mogna förstlingsverk hälsades med entusiasm av kritiken och blev även en kommersiell framgång. Som höjdpunkter i den stora produktionen kan nämnas den sensibla pubertetskildringen *Agostino* (1943), den redan nämnda *La ciociara* samt *La romana* (1947). Denna sistnämnda roman om en romersk prostituerad blev en världssuccé och gjorde

Moravia berömd även utanför Italien. De senare romanerna och novellsamlingarna vittnar däremot om avtagande inspiration och får en något repetitiv karaktär. Det blir erotiska triangeldramer med små variationer, inramade av långa dialoger och essäistiska utläggningar om sexualiteten. Naturligtvis vill de Ceccatty inte gärna kritisera de verk han själv översatt, men denna kreativa avmattning hade i varje fall kunnat få en problematiserande kommentar.

De Ceccattys biografi förtjänar beröm för sin mångsidighet. Det handlar inte bara om en berömd författares liv och verk. De många beskrivningarna av Moravias umgänge och omgivning gör boken till ett stycke innehållsrik italiensk nittonhundratals-historia, litteraturhistoria och filmhistoria. Inom dessa ämnesområden besitter de Ceccatty imponerande sakkunskap. Också litteratursociologiska omständigheter av intresse anförs. Besked ges om Moravias ställning i offentligheten, om hans med tiden smått fabulösa inkomster och globala berömmelse. Han utgör ett tidigt exempel på författaren som massmedial världskändis. På Roms gator och även under utlandsresor blev han igenkänd, inte alltid därför att man läst hans böcker, utan emedan ansiktet var bekant från televisionen.

De författare som Moravia oftast nämner i lovprisande ordalag är Dostojevskij och Joseph Conrad. Bland inhemska föregångare ser han klassikern Manzoni som föredömlig, då denne i sin historiska roman *I promessi sposi* förenar det enskilda och det offentliga i en fiktiv värld där de särpräglade individerna också agerar som integrerade i ett socialt sammanhang. Dock delade ateisten Moravia naturligtvis inte Manzonis klerikala och katolska ideologi.

Dessa referenser kan sägas ringa in och bestämma författarens intentioner. Samtidigt förblir det skönlitterära skapandet ett mysterium, vilket de Ceccatty ödmjukt inser. Så var det också för biografins föremål. I Alain Elkanns nämnda intervjubok får den äldre Moravia frågan varför han skriver, och svarar: "j'écris pour savoir pourquoi j'écris."

Conny Svensson

Richard Wires, *The Politics of the Nobel Prize in Literature. How the Laureates Were Selected, 1901–2007*, The Edwin Mellen Press. Lewiston, Queenston & Lampeter 2008.

Richard Wires har en mer spännande bakgrund än de flesta av oss. Han är utbildad till historiker och jurist och hamnade så småningom som professor vid Ball State University, där han undervisade i idé- och lärdomshistoria. Men innan han kom dit tjänstgjorde han inom kontraspionage i Europa. Han har dragit nytta av sina erfarenheter därifrån både i studier av spionmotiv i skönlitteraturen och i ett standardverk om en av de mest kända spionaffärerna, *The Cicero Spy Affair. German Access to British Secrets in World War II* (1999).

Med tanke på denna bakgrund skulle man kunna förvänta sig att han vid sin genomgång av drygt hundra års hantering av Nobelpriset kom med dramatiska avslöjanden, exempelvis vad gäller de politiska överväganden som kommit till stånd under den långa period som han överblickar; denna period rymmer ju bland mycket annat de två världskrigen och det kalla kriget. Titeln på hans måttligt tjocka bok på drygt 270 sidor talar också i denna riktning. Man tänker särskilt på de rykten som figurerar om att CIA skulle ha verkat för att Pasternaks *Doktor Zjivago* trycktes på originalspråket och inte bara, som skedde först, på italienska, för att på det sättet befordra hans kandidatur till 1958 års Nobelpris. I sak har Wires här knappast något att tillföra. Man studsar snarare till inför att han just när det gäller detta klandrar Svenska Akademien för att ha spelat "a well-meaning but dangerous game" (146). Det påminner om den reaktion som också Tage Erlander gav uttryck för i sin dagbok.

Politiken har ofta varit en svårbestämd faktor vid hanteringen av prisen. Akademien har av naturliga skäl avsvurit sig från att ha tagit politiska hänsyn. I vissa fall har den rentav velat bevisa sin oavhängighet genom att belöna kontroversiella kandidater. Och det är exempelvis känt att Hammarskjöld, den mest politiskt erfarne i Akademien, misstänkte att det fanns politiska överväganden där andra ledamöter inte såg på saken så. Wires är oftast återhållsam jämfört med andra kritiker. Bara i förbigående invänder han mot Espmarks karaktäristik av prisen till Churchill 1953 och till Hemingway 1954.

Bland dem som inte fick Nobelpriset har Ezra Pound tilldragit sig stor uppmärksamhet. Wires snuddar vid det motstånd som Österling stod för och lyckades få Dag Hammarskjöld med på, men